

' TIEN KUUB THALIA '

verslag van een opgraving.

Achter de Grote of Sint Gertrudiskerk te Bergen op Zoom werd gedurende de zomermaanden van het jaar O.H. 1964 een tuinproject gerealiseerd. De in de volksmond genoemde TUIN VAN THALIA onderging een metamorfose. Onderdeel van het door tuinarchitect van Koolwijk ontworpen plan was een bewalling in rode baksteen van het taluut, dat zich vanaf de Oostmuur der Grote Kerk tot halverwege de tuin bevond.

Bij het voorbereidende werk dat voor deze te metselen omwalling noodzakelijk was, kwamen tijdens graafwerkzaamheden in het gedeelte der tuin, dat zich aan de Kerkstraatzijde bevindt en in de onmiddellijke nabijheid van de muur die loopt van Kerkstraat tot tegen de Zuidflank der kerk, een aantal vloeren, gewelfresten en muuropstanden te voorschijn, die allerwaarschijnlijkst overblijfselen waren van panden welke volgens de kaart van Braun en Hoogenberg daar omstreeks het midden der zestiende eeuw gestaan moeten hebben.

Tijdens het doorzoeken van de graafwanden vond ondergetekende aanleiding om enkele bijzonder interessante relictten, uit kunsthistorisch oogpunt, fotografisch vast te leggen.

4

Het waren o.m.:

- 1 Een tegelvloer van rode plavuisjes en plavuizen, respectievelijk $12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2}$ x 3 cm. De kleine plavuizen waren voor het grootste deel door koolvuur verbrand. Ze hebben deel uitgemaakt van een open haardvloer. (zie no.4 en no.14)
- 2 Een gewelffragment, aan de binnenzijde bestreken met vele lagen witkalk. Het is deze witkalk geweest, die tot de conclusie leidde, dat dit gewelf een huiskeldergewelf zou moeten zijn.
- 3 Een dichtgemetselde kelder, die later, helaas door gebrek aan behoeding, gedeeltelijk tot een puinhoop verviel (zie 14.N) Deze kelder ligt nog vol met kleine handvormbakstenen en rode plavuizen, die respectievelijk afkomstig zijn van 't gewelf en een daarboven liggende vloer. Door de groeikracht der boomwortels is 'n deel van de keldermuur ineengedrukt. In de kruin van het gewelf bevond zich als sluitsteen een geprofileerde zandsteen, fragment van een venstertracée der Grote Kerk. De ware inhoud van deze kelder is nog aanwezig en ligt onder kurkdroog puin bedolven. De kelder is niet gewit; het kan dus een grafkelder zijn.
- 4 Een tegel van roodbruin geglaazuurd aardewerk en van een uitzonderlijke dikte. Zijn afmeting bedraagt $21\frac{1}{2} \times 21\frac{1}{2} \times 6$ cm. Het glazuur is hier en daar groenig.

2

Voorts werden gevonden:

5 Een fragment van een wang van een open haard. Deze zandsteen vertoont een ornamentering van druiventrossen en druivenranken. Een gelijksoortig ornament is te vinden aan de horizontale lijst die zich in de boezem van de schouw in de hal van ons stadshuis bevindt. Dr Renaud meent, dat dit tweezijdig versierde fragment uit de 15e eeuw dateert.

6 Een zandsteen met daarin een meester-teken in de vorm van een drietand. De mogelijkheid, dat dit een stukloners of stelteken is, moet onder ogen worden gezien. Merkwaardig is, dat onder de meestertekens der Bergse pottbakkers, waarvan de lijst zich bevindt in de torenkamer der Grote Kerk, een identiek teken te vinden is.

3

7 Enkele rode, zwarte en natuurstenen plavuizen die een dikte hebben van $3\frac{1}{2}$ cm en 4 cm. De tegels zijn zwaar beschadigd.

8 Een kleine grape, die werd beschadigd door de spade. De grape vertoont vuursporen. Waarschijnlijk een 17e eeuws product van Bergse bodem. (zie tek.1)

Deze restanten van het aloude Bergen vormden duidelijke indicaties, dat eventueel uitgraven der funderingen niet onbeloond zou blijven voor de oudheidminnaars. Wellicht zou het voor de leerlingen van de hoogste klassen van de middelbare school een leerzaam project kunnen betekenen, uit educatief oogpunt, als wel de grote stimulerende werking, die uitgaat van kunsthistorische confrontatie.

Contacten met de heer Gonneel Slootmans, gemeente-archivaris, drs P. van Heijst, wethouder van O.K. en W. (hij bracht het project bij B & W ter tafel), de heer van Vianen, directeur Gemeentewerken, welke beoordeelde of het werk der aannemers door eventueel opgraven niet vertraagd zou kunnen worden, stemden de rector van het Mollerlyceum, drs S.P. Groen, welke het plan toejuichte en de heer Gieles, tekenleraar, hoopvol in hun verwachtingen.

Toen het verzoek aan B & W, opgesteld door rector en tekenleraar, om tot opgraving te mogen overgaan, werd ingewilligd in hun brief, waarin uiteraard de condities duidelijk waren vastgelegd, kon met het opgraven een begin worden gemaakt.

Allereerst werden de leerlingen geïnstrueerd. Op het Mollerlyceum werd de deelnemers de betekenis en situatie van het project verduidelijkt aan de hand van bordsschetsen. Vervolgens werd in stencilvorm een aantal adviezen en voorschriften aan de 'archeologen in spó' ter hand gesteld. Zie bijlage No 1a) De verantwoordelijkheid van het werk, alsmede het werkelijkheidskarakter der opgraving bleek inspirerend te werken en de jeugd actief te maken.

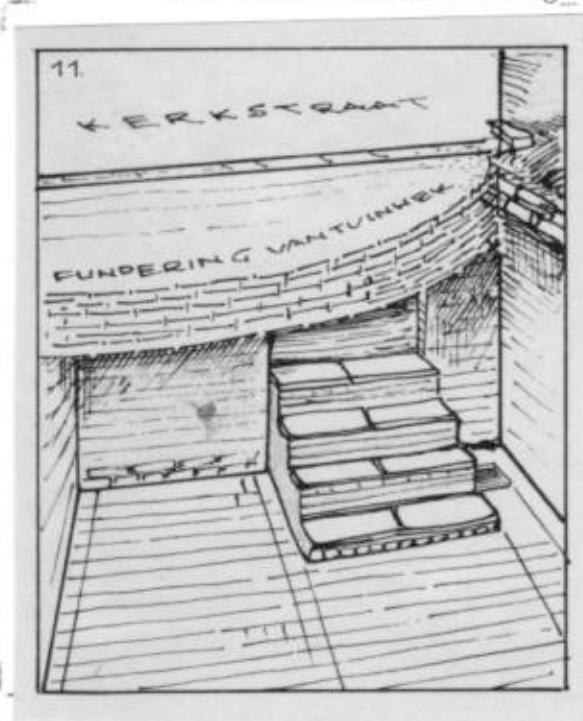
Op woensdag 25 september werd met het knarwei gestart. Allereerst moest een deugdelijke omheining geplaatst worden zodat het werk onverstoord kon worden achtergelaten. Vervolgens werd het uit te graven terrein afgepaald, waarna gelijkmatig horizontaal werd uitgegraven. Het zand werd afgevoerd naar de uiterste hoek binnen de omheining en daar ter plaatse uitgezeefd met behulp van kleine handzeefjes.

Met het vorderen van het graafwerk bleek, dat het pand, hetwelk werd uitgegraven, waarschijnlijk een hoekpand moet zijn geweest van een huizenrij. Oostelijk van het pand werd nog een proefleuf gegraven. Nieuwe funderingen werden niet gevonden.

Wat aan murresten te voorschijn kwam, deed veronderstellen, dat meerdere bouwfasen hier zichtbaar werden. De bijgaande tekening No.14 geeft een overzicht van de uitgegraven muuropstanden. Sommige ervan bestonden uit baksteen, die bij aanraking met schop of hand verpulverden.

Van de bouwmethode kan gezegd worden dat de muren waren opgetrokken op een aangebrachte leemlaag. De keldermuren stonden gefundeerd op een leemlaag, versterkt met potscherven van Bergs waardewerk.

De muren van de huiskelder bestonden uit rode baksteen, waartussen op willekeurige plaatsen groen geglazuurde of partieel geglazuurde baksteen. Deze laatste zijn karakteristiek voor baksteen vervaardigd uit zeeklei. Het steenformaat bedroeg 6 x 11 x 23 cm.

De keldertoegang is gelegen aan de Kerkstraat-zijde (zie tek.11). Het gedeelte der keldertrap moet zich bevinden onder het wegdek van de Kerkstraat. De traptreden bestaan uit baksteen, bedekt met een horizontale natuurstenen trede. De trap staat excentrisch in de zuidelijke keldermuur. Westelijk van de trap bevindt zich in de vloer een putje afmeting 27 x 27 cm. waarin veel leien werden aangetroffen. Vermoedelijk een afvoerputje voor het water bij het schrobben van de keldervloer.

De Oostmuur van de kelder gaat, na ± 120 cm dubbelsteens te zijn over in enkelsteens. Even verder moet zich allerwaarschijnlijkst een

stookgat bevonden hebben. Brandsporen, aanzet van gebogen schouwdelen, die in het begin werden aangetroffen, alsmede roetsporen op de tegels van de vloer te dier plaatse wettigen deze conclusie. De schouwdelen waren gemetseld van kleine handvormsteentjes.

De aangetroffen situatie vertoont veel overeenkomst met de kelderschoorsteen, nog geheel gaaf aanwezig in het pand Kremerstraat no.10, van de heer van Mansfeld.

In de oost en westwand zaten op corresponderende hoogte 2 gaten. Deze gaten gingen door de gehele muurdikte heen. (zie tekening no.15)

In de hoek gevormd door West- en Noordwandkelder bevindt zich een soort steunbeervormig uitspringend muurdeel, eensteens dik naar voren komend. Op het eerste gezicht heeft het geen functie in het geheel der kelderconstructie. Eerder vermoedt men dat het verband houdt met de uithoek van een aangrenzende ruimte, welke zich nog juist in de kelder aftekent. Ook kan het een fragment van een kelderschouw zijn, behorend tot een andere kelderruimte.

Bij het bezoeken van een aantal oude kelders in onze binnenstad is later gebleken, dat deze 'steunbeer' allerwaarschijnlijkst een kanaal is, dat uitmondt in een onder de keldervloer gelegen gemetselde en overwelfde ruimte. Wellicht een beerput, afvalput of besterruimte.

17

De keldervloer was belegd met rode en zwarte tegeltjes van $12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2} \times 2$ cm. De patronering was zoals tekening no.17 aangeeft. De tegelvloer was langs de kanten horizontaal afgesloten met een tegelbandlijst. Ze lagen met strasspecie gemetseld op 'n fijne witte zandlaag, die kennelijk was aangebracht. Opmerkelijk is dat de patronering ophoudt op de lijn, waar de gaten in de muur zitten. Daar is de regelmaat verstoord en liggen de tegels meer willekeurig, hoewel ze gerijd blijven liggen. Op

de plaats waar zich de stookplaat bevond, lagen geen tegeltjes maar bakstenen van een gelige kleur. Het verwijderen en onderzoeken van deze stenen leverde geen bijzonderheden op.

De west en oostmuur staan niet haaks op zuid en noordmuur.

Achter de noordmuur werden restanten aangetroffen van een waarschijnlijk veel oudere fundering. De stenen van deze muur waren groter dan die waarmee de kelder was opgetrokken. Wel waren ze bijna verpulverd. De muur was gestapeld op dikke leemlaag.

Aanvankelijk werd vermoed dat onder de keldervloer nog een kelder zou zitten. Resonanties werkten dit vermoeden in de hand. Op meerdere plaatsen werd geboord met een grondboor. Wat we vonden was klei en zand. Meer werd niet naar boven gehaald. Geboord werd tot 1.35 m beneden de kelderbodem.

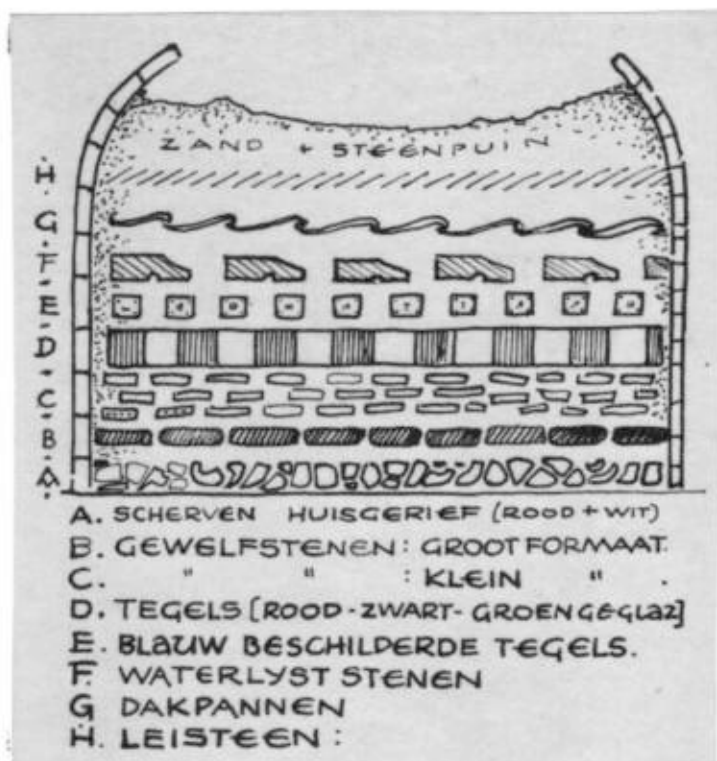
Enigszins parallel met de oostwand van de kelder liepen twee muren. Een ervan was diep, de andere ondiep gefundeerd. De meest ondiepe is waarschijnlijk de oudste muur. Deze heeft wellicht dienst gedaan als onderbouw voor een huis met houten opstand. De dieper gefundeerde muur is dan de buitenmuur geweest van het pand waarin (later) de kelder is aangebracht.

VONDSTEN.

Uit de vondsten kan worden afgeleid, dat de grond die kwam uit de kelderruimte jonger was dan de grond welke zich buiten de kelderruimte bevond. Buiten de kelder werden aangetroffen scherven van blauwgrijs aardewerk, dat uiterlijk tot 1425 werd gemaakt.

Een fragment met kamstreekkornament werd gevonden. Ook een aantal andere blauwgrijze scherven. In het gemeentemuseum van Bergen op Zoom bevinden zich tot heden geen specimen van blauwgrijs aardewerk.

Buiten de kelder werd aangetroffen een unieke potscherf, dunwandig, eenzijdig geglaazuurd met gele glazuur en voorzien van wit slibornament. Deze scherf behoort tot de groep exemplaren, die tot nu toe slechts in Oud-Krabbendijke en Aardenburg werden opgegraven. Men raadplege hiervoor de catalogus van de expositie 'In kannen en kruiken', welke in 1963 te Rotterdam werd gehouden. Is deze scherf misschien een corpus-delictie voor de historicus om dit type aardewerk toe te schrijven aan het werk der Bergse pottbakkers? Of zijn het de Hulster en Aardenburger pottbakkers geweest, die deze geornamenteerde potten introduceerden in Bergen op Zoom? Het met de vinger opgebrachte slibornament ('fingerpainting') komt voor in de middeleeuwse Vlaamse keramiek.

Een stukje levensloop van de kelder valt te reconstrueren uit de wijze waarop de inhoud werd aangetroffen. Het keldergewelf was kapot. De kelder zelf lag, wat zijn onderste laag betreft ingestort en wat zijn bovenste laag betrof aangestort. Een reconstructie van de kelderinhoud geeft het volgende beeld te zien: (zie tekening)

Wat mag men uit de kelderinhoud afleiden? Dat het huis hoogstwaarschijnlijk in 1747 de geest gaf onder het geweld der Franse beschieting. Wie het boekje leest van Ds. Folkers, de man die van dag tot dag de aanval der Fransen op Bergen op Zoom in briefvorm noteert, krijgt een goed beeld

van deze baarlijke attaque, die veel slachtoffers heeft gekost en de stad dderlijk heeft verwond in zijn fraaie gebouwen. Heeft zich een soldaat schuilgehouden in deze kelder? Was hij gewond? Of zocht hij tijdelijk beschutting, maar werd door de instorting verrast? Als dit laatste het geval zou zijn, dan moet het een soldaat zijn geweest van de Nederlandse troepen. Hellebaard (7), beenderen en schedelfragmenten alsmede andere skeletdelen lagen practisch op de bodem van de kelder.

7 Zeker is ook dat zich in de kelder 3 potten bevonden van Bergs aardewerk op het moment dat de gewelven het begaven. Twee potten, waarvan de scherven bijeen lagen konden worden geres- taureerd tot hun oorspronkelijke vorm. (no. 5 en no.6) Het is bij een derde pot niet gelukt om hem volledig te herstellen. De grootste moet een soort voorraadsvat zijn geweest. Hij was van onder voorzien van 3 pootjes, terwijl het diepste punt van de pot een vierde steun- punt vormde, daar dit practisch de grond raakt. Van boven waren twee rechtstandige oren aange- bracht. Op de buitenzijde twee kleirozetten.

De pot is van rood aardewerk, van binnen geheel en van buiten voor de bovenste helft geglaazuurd. Hoogte van de pot bedraagt 37,5 cm, halsopening 36 cm en 42 cm diameter van de grootste breedte.

Een tweede pot was even- eens van Bergs aarde- werk. In tegenstelling tot de grote pot die urnvormig is, was deze tweede cylindervormig, 14 cm hoog en 34 cm breed. Hij is geel ge- glazuurd, vertoont van

onder aan de buitenzijde sporen van in het vuur gestaan te hebben. Een van de twee horizontaal geplaatste oren is bij gebruik der pot vroeger wegens een onvolkomenheid van de orenzetter volledig afgebroken. Een horizontaal oor bezwijkt eerder dan een vertikaal geplaatst oor. De overbrenging van het gewicht verloopt bij een vertikaal oor geleidelijker.

De derde pot is van een prachtig glazuur. Van binnen bruingeel, uitwendig olijfgroen. Deze pot vertoont sporen van intens gebruik. Jammergenoeg werden niet alle delen teruggevonden.

Dat deze pappot op de bodem van de kelder werd gevonden, doet vermoeden dat de bewoners in de dagen van de beschieting in de kelder geleefd en gegeten hebben. Waarschijnlijk wel met hun klein vee. Varkenstanden en varkensbeenderen werden gevonden. Potten als ons groot voorraadvat werden ook gebruikt voor het opvangen van bloed tijdens slachtingen. In dagen van oorlog werd in de kelders geslacht. De ringen in de gewelven wijzen daar o.a. nog op.

De loden musketkogels, kanonkogelfragmenten, druppels ijzer op baksteen, gesmolten glas op leien, geblakerde baksteen zijn evenzovele bevestigingen dat het huis mede door oorlogsgeweld werd vernield.

5

De huiseigenaar moet, gezien de grote hoeveelheid zand in het bodempuin, zijn huiskamervloer met een zandlaag hebben afgedekt. Een veel toegepaste methode om de kogels in hun neerstortende vaart te remmen. Het gewelf werd op deze wijze beschermd. In plaats van zand werd ook wel mest of musterd gebruikt. Maar dit levert nogal wat brandgevaar op.

Merkwaardig blijft, dat zowel leien als dakpannen en dakpanfragmenten werden gevonden.

Als de balans der vondsten wordt opgemaakt komen we tot de volgende lijst.

METALEN VOORWERPEN:

een muuranker - lang 58 cm.

een scharnier, handgesmeed.

een hellebaard of goedendag; de koperen punt ontbreekt (no7)

een 16e eeuwse handgesmeed sleuteltje (no.8)

twee loden musketkogels, gewicht 27 gram

kanonkogelscherven, gewicht 2,25 kg.

handgesmede spijkers van diverse formaten. Aan gewicht 2,8 kgram.

MUNTEN:

Twee Franse munten van koper.

Door Dr Enno van Gelder, directeur Koninklijk Penningkabinet werden de gevonden munten geïdentificeerd. De munten zijn een sol en halve sol van Frankrijk, respectievelijk 1719 en 1720. Zij vertonen portret en wapen van Lodewijk

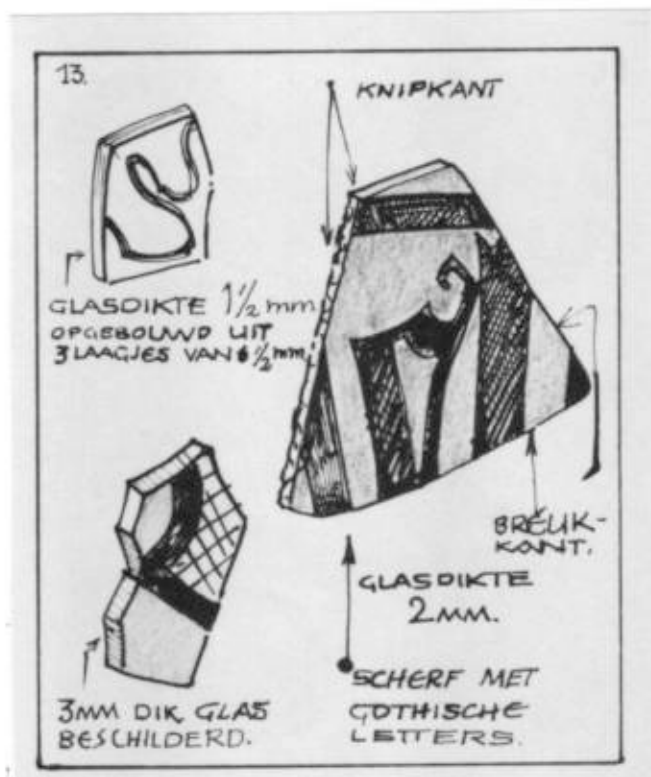
XV bij de gratie Gods koning van Frankrijk en Navarre. De sol is geslagen te Parijs. De halve sol te Reims.

Voorts een Spaanse koperen munt van 4 maravedi uit de regeringstijd van Karel V (1516-1556). Op de voorzijde staan de gekroonde zuilen van Hercules, waarnaast P.S. Op de keerzijde een gekroonde Y waarnaast F-1111. Het omschrift luidt Karolus et Iohanna/REGES HISPANIARUM. Zekerheid omtrent muntplaats (Sevilla of Santo Domingo, West Indie) staat niet vast.

Een geelkoperen munt welke kennelijk een speelpenning moet zijn.

GLAS:

Tot de kostbaarste scherfjes die gevonden werden behoren enkele fragmenten beschilderd glas.

De contoureeverf vertoont fragmenten van Gothische letters. Een ander scherfje is beschilderd met een fragment van het acanthusblad. Beide scherven lagen buiten de Oostelijke keldermuur. (zie tek. No. 13)

Voorts een stukje blauwglas, onderdeel van een glas in lood raam.

Veel stukjes vensterglas. De kleur is lichtgroen en zacht okergeel. Er is uit-

zonderlijk dun glas bij. Dikte $1\frac{1}{2}$ mm.

Ook dikker vensterglas. Dikte 3 mm.

Delen van glazen gebruiksvoorwerpen o.a. drinkglazen, wijnflessen en flessenbodems.

Een fragment van een glazen voorwerp is zeer fraai van blauw-violette kleur. Ancienniteit: Eeuws

Loodstripjes van glas in lood.

NATUURSTEEN:

8 natuurstenen segmenten van een waterlijst, volgens bekend gothisch profiel. (Gobertange)

Een vierkante steen 47 x 47 cm en 6 cm dik. Ruw behakt. (Putdeksel)

Zwarte natuursteen. Deze was op vorm gekapt.

LEISTEEN:

Leisteen fragmenten. Zowel groenige als grijze en roodbruine. We hebben kunnen constateren dat de lei een wezenlijk bestanddeel is van de bouwmethode. Ze moet dienst gedaan hebben om de muren voor van buiten komend vocht vrij te houden. Muurdelen die we vonden waren aldus samengesteld: witkalk-kalkspecie-lei-kalkspecie-baksteen. Andere leisteen vertoonde de doorboringen die ontstaan wanneer de lei als dakbedekking wordt toegepast.

PIJPEN:

Pijpekoppen, pijpestelen van diverse formaten. Enkele vertonen het wapen van Gouda Per aspera ad astra.

Een enkel wit aarden pijpekopje behoort tot de kleinste die er zijn gemaakt, ketelhoogte 23 mm. Deze dateren uit het begin der 17e eeuw. 1625. Ze komen voor op de schilderijen van Adriaan Brouwer en David Teniers, die veel rokende en drinkende mannen schilderden. Een aantal hielmerken en steelversieringen werden in bijgaande schetsjes vastgelegd.

WITKALK:

Sommige resten van witkalk vertoonden beschildering met een bolus- of dodekop-rood. De verf gaf sterk af.

BAKSTEEN:

Ongeveer een duizendtal kleine handvormstenen, formaat
vierhonderd rode bakstenen, formaat
een driehonderd tal bakstenen, formaat 6 x 11 x 22 cm.

GEBAKKEN TEGELS:

Vloertegels, afmeting $12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2} \times 2$ cm. Kleur rood en zwart. (blauw gris) Sommigen vertoonden sporen van glazuur.

SCHELLEN:

oesterschellen en kinkhoornschelp.

AARDEWERK:

Blauwgrijs aardewerk fragmenten, ongeglazuurd + 1350-1400. Een scherf is voorzien van kamstreekornament.

Roodbakkend aardewerk, ongeglazuurd en gecglazuurd.

Scherven van licht geel aardewerk.

Groen gecglazuurd en hel geel gecglazuurd aardewerk.

Roodbakkend aardewerk dat geringeloord is met witte klei en daarna met gele glazuur bewerkt.

Donkerbruin hoogglanzend aardewerkscherven.

Veel soorten van Berge pottbakkerswerk.

Een enkele scherf vertoont instempeling van de Berge 3 kruisjes.

Wit aardewerk; witte blank gecglazuurde borden, waaronder pannekoekborden.

Schotels met bolle bodem.

BLAUW BESCHILDERD AARDEWERK:

Een aantal blauw beschilderde tegeltjes, afmeting $12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2}$ met als hoekversiering het bijtje of vlindertje. Ook oudere tegels moeten in het huis gezeten hebben, gezien de oranje scherf en grote dikte. Een enkele scherf vertoont beschildering in mangaanpaars en blauw. Voorstellingen van muzikanten en kinderspelen.

Een blauwbeschilderde vaas, blauwbeschilderde borden, (17e eeuw) fragment van kwispeldoor.

GRES:

Duits steengoed is ook aangetroffen. Echter kon hiervan niets worden gereconstrueerd. Het blijft uit oogpunt van volledigheid jammer dat het karwei 1 november

klaar moest zijn. De overgrote meerderheid van het zand moest worden teruggestort zonder dat het kon worden uitgezeefd. Wel is een klein deel van het zand vertransporteerd naar de fietsenkelder van het Mollerlyceum, alwaar nog een aantal scherven konden worden gevonden. Als alles kon worden nagezeefd hadden veel voorwerpen zo goed als volledig in elkaar gezet kunnen worden.

Dat de jongelui goed gezeefd hebben moge blijken uit het feit dat scherfjes, die nog geen halve vierkante centimeter groot waren, uit het kleffige zand tevoorschijn werden gchaald.

BEENDEREN:

Menselijke en dierlijke beenderen werden gevonden.

Opvallend was de kurkdroge staat waarin de beenderen verkeerden. Op andere plaatsen in Thalia, vooral in het lager liggend gedeelte zijn de beenderresten bruin en vochtig. Bij bestudering der graafwanden in deze zomermaanden kon men zien dat de personen begraven zijn met hun gelaat naar het Oosten; karakteristiek voor een Christelijke begraafwijze. De personen die begraven liggen in de Berg van Thalia liggen in kisten waarvan het hout nog aanwezig is. Het zijn doorgaans de rechtstandige wanden van de kist die het laatst vergaan. Enkele benen voorwerpen werden gevonden die bewerkt zijn. Het merg was er uitgehaald en er zaten gaten in geboord.

Er wordt verondersteld dat het fluitjes zijn.

CURIOSAE: dobbelsteentjes van been, afmeting $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2}$ cm. Gesp - ringetjes.

Op 1 november moest in verband met het bestratingswerk van Thalia het karwei beëindigd worden. Een woord van dank past aan volgende personen en instanties.

Mevrouw Benjert-Stadhouder Zij maakte de opgraving mede mogelijk. Kruiwagens spades, zeefgereedschap en alles wat gevonden werd mocht in haar garage aan de Kerkstraat worden opgeslagen. De hulp en medewerking van de heer Buyse kwam zeer gelegen.

De heer Smidt, v.Dedemstraat Het enigste marktkraampje wat hij nog heeft stond hij in bruikleen af voor het zeefwerk.

De heer ir Th.Asselbergs, Stationsstraat Hij stelde 3 maal auto en chauffeur ter beschikking om materialen af en aan te voeren. Dhr Langenberg, chauffeur, was zeer behulpzaam.

De heer G.de Kok, Wouwseweg Hij stond in bruikleen af het harmonica-gaas en palen voor de afrastering.

Mevrouw Jimkes Het water voor het wassen van de scherven en andere diensten verleende zij spontaan.

De heer Jos Andriessen, edelsmid Hij reinigde de gevonden munten.

Als we instanties dank brengen, dan brengen we toch feitelijk dank uit aan de personen, betrokken bij de instanties.

Op de eerste plaats aan het College van Burgemeester en Wethouders, die toestemming gaven tot de uitgraving,

De Edelachtbare Heren ir L.A.H.Peters, burgemeester
drs P.van Heijst, wethouder o.k.w.
D.Leys, wethouder openbare werken
P.Ratsma, wethouder
M.F.Broos, wethouder sociale zaken
Mr J.C.A.F.Kuypers, secretaris.

De heer Corneel Sloomans Zijn opwekkende belangstelling, alsmede zijn grote eruditie op historisch gebied dient bijzonder vermelding.

De heer E.van Vianen Directeur van Gemeentewerken teunde het plan.

De heer J.Snoek Bij onderzoek of wanneer er gestut moest worden

De heer Sperling kregen we daadwerkelijk advies van de heren Snoek en Sperling.

De dienst gemeentewerken verschaftte zelfs het benodigde stutmateriaal. De heer Dons was behulpzaam bij het uitzoeken van dit materiaal.

ir H.Becherer Directeur gemeentebedrijven lichtte deskundig voor betreffende eventuele aanwezigheid van stroomkabels.

de heer C.A.H.Booy Zijn niet aflatende belangstelling voor oudheidkundige werkzaamheden werkte inspirerend. Menigmaal kwam hij zich op de hoogte stellen van de gemaakte vorderingen.

Belangstelling werd ondervonden o.a. van dr Renaud, conservator bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Hij had in de krant gelezen van de opgraving en kwam spoorslags naar Bergen op Zoom zich oriënteren of er van enigermate verantwoor werk sprake was. Zijn critische belangstelling ging spoedig over in bemoediging toen hij de Mollerjeugd zo fervent zeven zag in Thalia.

Burgemeester Peters kwam hoogstpersoonlijk op het opgravingsterrein, toen de keldervloer was blootgelegd.

Een aantal regelmatige bezoekers die veel interesse vertonen voor de geschiedenis van Bergen op Zoom dienen vermeld te worden. Het zijn

F.Boenders, Huybergsestraat.

De heer Schutte junior, die zelf een zeer oud pand bewoond in de Lievevrouwestraat.

De heer E.F.A.N.Smagge te Halsteren.

Dr J.Zitman te Bergen op Zoom. Zag o.a. het opgravingswerk te Aardenburg.

De heer van Kalmthout, tandarts te Bergen op Zoom

Dr H.Huysmans, arts te Bergen op Zoom

De heer J.Beniers

De heer Neyendorf, tekenleraar Rijks HBS

De heren L.van Egeraat, leraar te Bergen op Zoom en J.Sanders, leraar geschiedenis te Bergen op Zoom.

Rector Groen

Aug.Laane

Dr Gerritse

J.Besting, Roosendaal

De heer Venselaar van het Brabants Nieuwsblad en last but not least de heer Lubeck.

Het waren onderstaande leerlingen uit de hoogste klassen van het Mollerlyceum, die aan de opgraving deelnamen.

De heren

C.Andriessen	5 hbs	G.Koopman	5 hbs	T.Luysterburg	5 hbs
J.Bierbooms	"	J.Steevens	"	P.Buys	6 gymn.
A.Bos	"	T.Stumpel	"	J.Hagenaars	"
R.Asselbergs	"	L.Wexs	"	Ph.van Ekeren	"
C.van Es	"	H.de Wit	"	P.de Wit	"

De heren		De Dames	
F.Zitman	6 gymn.	Trix Voermans	5 hbs
T.Andriessen	"	Anneke de Bakker	5 gymn.
R.Rijk	"	Ineke Mertens	"
A.Flinkenflögel	"	Rini Geers	"
J.Flinkenflögel	"	Joke Hopmans	"

Speciaal vermeld dienen te worden Ton Koot, die de restauratie van twee stuks aardewerk voor zijn rekening nam en E.Messemaeckers, hulp-amanuensis, die vooral bij het zeefwerk goed werk deed.

SLOT

De ervaring leert, dat het opgravingswerk een geestverrijkende en lichamelijk heerlijk vermoeiende bezigheid is. Het bevordert de teamgeest. Het oog wordt scherp geoeft, het opmerkingsvermogen geprikkeld, men leert de dingen in hun onderlinge samenhang beschouwen.

De vondsten zetten aan tot studie en naslaan van historische en kunsthistorische werken. Het schept interesse in ander opgravingswerk op andere plaatsen. Verruimt de horizon der belangstelling.

Het boekje Bergen op Zoom, stad der Markiezen, werd menigmaal geraadpleegd, alsmede vele andere werken die o.a. betrekking hebben op aardewerk en bouwstijlen. Bergen op Zoom heeft in zijn oude binnenstad nog heel wat relictten uit het verre verleden in de bodem zitten. Het is een bezit dat menige andere stad van jongere leeftijd ons terecht benijdt. Het zou jammer zijn als deze relictten verdwijnen zouden zonder er degelijk kennis van genomen te hebben en grondig te hebben onderzocht.

Als deze verantwoording betiteld wordt met 'Tien kuub Thalia' wil dat niet zeggen dat er maar tien kuub op de kruiwagen geweest zijn. Dat waren er minstens 50 m³. Het wil zeggen dat ongeveer 10 m³ Thaliagrond volledig werd uitgekamd en bestudeerd. Zodoende kan men zich een indruk vormen van hetgeen er tevoorschijn zou zijn gekomen als geheel Thalia grondig was onderzocht op alles wat er zich in schuil houdt.

Het is een verheugend verschijnsel dat nieuwbouw een opleving der archeologie bevordert op plaatsen in Nederland met een groot verleden. Bergen op Zoom wil zich gaarne in de rij der steden plaatsen die op dit gebied zichzelf respecteren. Mocht in de toekomst de muur, die de tuin der N.H.Kerk aan de Kerkstraatzijde afsluit, worden weggebroken, dan verdient het dringend aanbeveling van te voren deze grond, welke archeologisch gesproken van grote waarde is, grondig te onderzoeken. Dit zal stellig tot fraaie vondsten leiden.

Het is te hopen dat Bergen op Zoom nog menigmaal bereid zal zijn om door middel van opgravingen zijn sluimerende schatten boven te brengen.

Dat de studenten van het Mollerlyceum gaarne tot hulp bereid zijn moge een stimulans zijn op tot opstelling van een aantal projecten van bovenvermelde aard te besluiten.

Bergen op Zoom, 30 december 1964.

Namens de medewerkers,

A.Th.J.Gieles
tekenleraar Mollerlyceum.